

20. Російський державний історичний архів (далі – РДІА). – Ф. 821. – Оп. 125 – Спр. 3020. – Ч. 2. – 273 арк.
21. ДАРФ. – Ф. 102. – Оп. 241. – Спр. 149. – Ч. 15. – Літ. Б. – 30 арк.

А.А. Буравский РИМСКО-КАТОЛИЧЕСКОЕ ДУХОВЕНСТВО ПРАВОБЕРЕЖНОЙ УКРАИНЫ В ПОЛЬСКИХ ОСВОБОДИТЕЛЬНЫХ СОРЕВНОВАНИЯХ ВТОРОЙ ПОЛОВИНЫ XIX – НАЧАЛЕ XX ВВ.

В статье на основании впервые введенных в научный оборот архивных документов проанализировано участие римско-католического духовенства Правобережной Украины в польских освободительных соревнованиях второй половины XIX – начале XX вв.

Ключевые слова: римско-католическое духовенство, Правобережная Украина, польские освободительные соревнования

Buravsky O.A. THE ROMAN CATHOLIC CLERGY OF THE RIGHT-BANK UKRAINE IN THE POLISH LIBERATION STRUGGLE OF THE SECOND HALF OF THE XIX TH – THE BEGINNING OF THE XXTH CENTURY.

Basing on the newly introduced archive documents, the article highlights the participation of the Roman Catholic clergy of the Right-Bank Ukraine in the Polish liberation struggle of the second half of the XIXth – the beginning of the XXth century.

Key words: Roman Catholic clergy, the Right-Bank Ukraine, Polish liberation struggle

УДК 94(477.7)»1857/1867»

В.Л. Цубенко

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ІСТОРІЇ ПІВДЕННИХ ПОСЕЛЕНЬ (1857–1867)

Дана стаття виступає продовженням наукових пошуків у напрямку дослідження соціально-економічного розвитку Південних поселень. У статті на основі історичної літератури, архівних і друкованих джерел простежено господарські установи і охарактеризовано капітали південних поселенців на території України з 1857 до 1867 р.

Ключові слова: Південні поселення, поселенці, будинки, капітал.

Створення наукової картини вітчизняної історії XIX ст. глибоко актуальне з огляду на внутрішні потреби історичної науки, необхідності вивчення традиційних білих плям минулих століть. На сьогодні існує чималий науковий доробок, присвячений вивченню соціальної та економічної історії Українського, Новоросійського та Києво-Подільського військових поселень кавалерії [3; 4; 5; 12]. Практично кожна із цих робіт закінчується 1857 р., коли відбулася реорганізація військових поселень на Південні поселення. Дана публікація є продовженням розвідок у напрямку дослідження соціально-економічного розвитку Південних поселень. Отже, мета дослідження полягає у висвітленні господарських установ і характеристики капіталів південних поселенців на території України з 1857 до 1867 р.

У 50-х рр. XIX ст. Російська імперія переживала глибоку кризу, суть якої полягала в невідповідності існуючих феодальних структур та відносин провідним світовим тенденціям розвитку, що утверджували нове буржуазне суспільство. Характерними проявами кризи були посилення експлуатації населення, панування екстенсивних методів господарювання, гальмування розвитку капіталістичних процесів, наростання соціального напруження у суспільстві, посилення процесу відставання Росії від європейських держав-лідерів. Це змусило уряд Олександра II замислитися над розробкою та впровадженням реформаційного курсу буржуазних реформ. Одним із першочергових завдань, які мав вирішити уряд Олександра II на шляху до здійснення буржуазних реформ, стала реорганізація системи військових поселень кавалерії в Україні на Південні поселення [10].

Починаючи з 1857 р. державні будинки в округах поселень розподілялися на сім категорій відповідно до призначення [10, с. 481]. До 1-ї категорії відносилися будівлі для місцевих окружних і сільських управлінь. Вони перебували під керівництвом головного начальника, утримувалися і ремонтувалися за рахунок громадського збору, що входив до складу поземельного податку. До 2-ї категорії відносилися штабні будинки і Уманський Царицин сад, що перебували у віданні головного начальника Південних поселень і утримувалися за рахунок держави. Тут розміщувалися будинки головних начальників зі

штабами військ і поселень. До 3-ї категорії відносилися капітальні кам'яні будинки для військових: шпиталі, стайні, манежі, артилерійські і обозні стайні тощо. Будинки перебували у віданні головного начальника поселень, утримувалися і ремонтувалися за рахунок скарбниці. Кількість таких будинків була невеликою і визначалася остаточно числом військ у поселеннях. Залишили три військових шпиталі: у Чугуєві, Вознесенську і Умані. До 4-ї категорії відносилися будівлі для сільських громад: богадільні, хлібні магазини, сільські лікарні, школи тощо. Такі будівлі перебували у віданні сільських управ і під керівництвом окружних начальників, утримувалися за рахунок відсотків мирського капіталу або з мирських зборів. У цих закладах скасували будівлі, що були визнані непридатними або зайвими. До 5-ї категорії відносилися будівлі цивільного відомства: ділові двори, лазні тощо. Деякі будинки полки і батареї зобов'язалися утримувати із економічних інтересів, інші – продавали з аукціону, а отримані гроші зараховувалися до будівельного капіталу. До 6-ї категорії відносилися будівлі, що здавалися в оренду і входили до складу оброчних статей: притулки (постоялі двори), цегельні заводи та інші об'єкти, які перебували під керівництвом начальників поселення. Вони утримувалися і ремонтувалися орендарями згідно з умовами контракту. Начальники поселень з дозволу головного начальника опікувалися про наділення землею таких будівель відповідно до їхнього призначення. До 7-ї категорії входили офіцерські будинки, будинки для приїзду начальників, кантоністські приміщення, поселені ділові двори, вітряні і земляні млини і будівлі, що підлягали скасуванню. Вони продавалися з публічного торгу, згідно з дозволом головного начальника і під керівництвом місцевого начальства [2, арк. 1]. За винятком будов, наприклад, бараків і клунь, що займали велику площу і продавалися на знос, решту будинків у містах і посадах продавали разом із землею, а в селищах – лише згідно з правом користування такою землею [10, с. 482]. Відомо, що у 1860 р. розпочалися ремонтні роботи з відновлення гостинного двору. Так, купці Адам Ольшанський, Демид Шаргородський, Герасим Дукенигський, Давид Мареман та інші поселенці, які тримали крамниці у гостинному дворі м. Умані, дали підписку про припинення торгової діяльності і перевезення товарів в інші місця [11, арк. 153]. Уманський підрядчик купець 3-ї гільдії Лейт Айзнер за роботи, які виконали вільнонаймані робітники з відновлення кам'яної одноповерхової будівлі для розміщення гостинного двору на території старого базару у м. Умані, і за доставку матеріалів склав рахунок на суму 2241 руб. 97 коп. [11, арк. 257].

Утримання і будівництво поселенських дворів здійснювали господарі. Церкви поселень залишилися на існуючих правилах. Церковні капітали, що зберігалися у Департаменті військових поселень, передавали в управління головного начальника Південних поселень.

Військові чиновники у поселенні за бажанням мали право придбати офіцерські будинки не лише з публічного торгу, а також купити їх за ціну, затверджену головним начальником поселень. У такому випадку військові чиновники з письмовою заявою зверталися до головного начальника поселень за два місяці до настання строків продажу. Вони сплачували всю вартість будинку за місяць до початку аукціону, щоб можна було винести розпорядження про заборону продажу.

Військовослужбовці квартирували у поселеннях на загальних підставах розташування їх у місцях цивільного відомства. Вони мешкали у будинках, що були для них збережені. Будівництво нових будинків для військових за рахунок коштів державного бюджету заборонялося. За умови скасування квартир в офіцерських будинках, військовослужбовці, розташовані в поселеннях, забезпечувалися квартирними грошима. Начальники дивізій, їхні помічники і полкові командири отримали право користуватися державними будинками за бажанням, за умови їх ремонту і опалення за власні кошти із квартирних грошей. Місцеве поселене начальство наглядало за належним виглядом будинків, на випадок невиконання зобов'язань доповідало вищому начальству.

Усі чини, які отримували квартирні гроші, не мали права на опалення і освітлення за рахунок господарів, лише за взаємною згодою, тому що ці витрати враховувалися [10, с. 488]. У разі неможливості оренди житла окружний начальник клопотав про його відвід. Господарі квартир по відводу сплачували через окружних начальників кількість квартирних грошей, що належали постояльцю згідно з положенням. Опалення і освітлення таких квартир оплачувалося господарями [8, с. 27]. Кошти на освітлення квартир чиновників шпиталів, штаб- і обер-офіцерських квартир, полкових штабів і лазаретів поступали із загального залишку сум, асигнованих по кошторису військового поселення кавалерії [7, с. 160; 6, с. 182].

Для покращання у Південних поселеннях сільського господарства створювався особливий капітал під назвою «господарський капітал Південних поселень». На влаштування господарського капіталу надходив весь капітал під назвою: «загальний капітал військових поселень». Для збільшення господарського капіталу надходили: залишки із громадського збору; прибутки від різних господарських закладів, заснованих за рахунок господарського капіталу, щорічні невикористані залишки з відсотків цього капіталу. З господарського капіталу сплачували грошові претензії щодо конфіскованих маєтків, що увійшли до складу округів військового поселення.

Відсотки з господарського капіталу використовували: для будівництва у безводних місцях колодязів і водопоїв, влаштування і поліпшення сільських доріг, каналів і пристаней, зокрема, нових сполучень із лініями залізниць, насадження лісів [10, с. 484]. Використовувався цей капітал і для грошової допомоги: найбіднішим селянам в обзаведенні господарством і житлом, у надзвичайних випадках при повені, граду, падежі худоби і повальних хворобах; для нагороди і заохочення селян за працьовитість, сумління і покращання господарства; для запровадження закладів за рахунок відсотків мирського капіталу або з мирського збору; для задоволення надкошторисних витрат з різних питань керівництва і сільського благоустрою; для компенсації тимчасових витрат з початку реорганізації. Щорічне залучення відсотків з господарського капіталу визначалося кошторисом, який складав головний начальник поселень у межах річної суми з капіталу відсотків. Цей кошторис розглядався і остаточно затверджувався вищим начальством. Кошторис витрат господарського капіталу складався наприкінці кожного року на майбутній рік. Вище керівництво мало право на випадок закінчення місцевих запасів при неврожаях або, якщо продовольчий капітал виявлявся недостатнім, з подання головного начальника позичати кошти з Державного позикового банку. Недоторканий господарський капітал зберігався на рахунку і використовувався лише для Херсонського притулку для бідних. Головний начальник двічі на рік звітував вищому начальству про стан господарського капіталу і витрати. Господарський капітал використовували згідно з найвищим повелінням.

Мирський капітал (місцевий капітал) утворювався із позикового грошового капіталу військових поселенців з метою раціонального використання на громадські потреби, для позичок бідним поселенцям за умови поручництва, на благодійні справи, на утримання і ремонт сільських громадських будинків. До складу мирського капіталу надходили штрафи, стягнені із поселенців згідно з вироком сільських управлінь, кошти від продажу надлишку громадського хліба, від продажу громадських старих будівель, прибутки від мирських оброчних статей тощо [10, с. 485].

Порядок визначення мирського капіталу встановлювався згідно з правилами про позиковий грошовий капітал військових поселенців, з урахуванням змін і доповнень, що виявилися необхідними або корисними стосовно нового устрою поселень і порядку, прийнятому щодо удільного керівництва.

Податний капітал складався із посиленого платежу поземельного податку селищами, що користувалися більшими порівняно з іншими поселеннями вигодами від родючості землі. Тому податний капітал складався з додаткових платежів 10 коп. або 30 коп. за 1 дес., внесених одночасно з поземельним податком у місцеві скарбниці від сільських громад, що користувалися землею 1-го і 2-го розрядів. Повітові скарбниці відсилали податний капітал у кредитні установи для отримання відсотків; відкривали рахунки податного капіталу і до 1 червня щорічно готували головному начальнику поселення виписку: про кількість платежів, що надійшли від сільських громад до складу капіталу за два півріччя; кількість витрат; заборгованість сільських громад; про розподіл капіталу у готівці і квитках кредитних установ із відсотками. Головний начальник поселень звіряв отримані зі скарбниці відомості, вступав у переговори з державними палатами для з'ясування неточностей і доповідав зі своїм висновком вищому начальству до 1 серпня щорічно. Податний капітал поповнював позичково недоїмки у сплаті поселенцями грошових податків і зборів, згідно з поземельним податком. Позички з податного капіталу здійснювалися з дозволу вищого начальства [10, с. 486].

Будівельний капітал складався: від щорічних залишків із суми, призначеної на утримання і ремонт державних будинків у поселеннях і від продажу скасованих державних будинків і різних господарських приналежностей. Будівельний капітал перебував в обігу у Херсонському притулку для бідних і у розпорядженні головного начальника поселень. Його використовували для капітального ремонту державних будинків у поселеннях і для перебудови

будинків у разі необхідності. Витрати з будівельного капіталу дозволялися з особливого дозволу вищого начальства. Головний начальник поселення представляв свої пропозиції про необхідність капітального ремонту і перебудов разом із кошторисами і планами на затвердження вищого начальства.

Офіцерський допоміжний капітал залишався назавжди недоторканим. Він зберігався і використовувався у кредитних установах і перебував у віданні військового міністра. Відсотки з офіцерського допоміжного капіталу використовували для виплати одноразової і постійної грошової платні штаб- та обер-офіцерам, на виховання їхніх дітей [9, с. 111–112]. Грошове утримання призначили штаб- і обер-офіцерам, цивільним чиновникам, які до 1858 р. служили в управлінні військового поселення кавалерії або у військах, які у ньому квартирували [10, с. 487].

З метою збереження адміністративно-територіального устрою округів поселення всі міста, які знаходилися на території поселень, залишилися у віданні головного начальника поселення. Капітали міст поселення надходили у міські управління. Для прискорення розвитку торгівлі і промисловості євреям дозволили проживати у містах поселення. Так, у 1858 р. євреям м. Лемківка [7, арк. 1] дозволили переселитися на колишні місця проживання у м. Торговиця і відкрити економічні заклади [7, арк. 2].

Таким чином, після реорганізації військових поселень кавалерії відбулися значні зміни економічному, політичному та соціальному житті поселенців. Починаючи з 1857 р. державні будинки в округах поселень розподілялися на категорії відповідно до призначення. Для покращання сільського господарства з «загального капіталу військових поселень» створювався особливий капітал під назвою – «господарський капітал Південних поселень». У Південних поселеннях також існували такі капітали: мирський, податний, будівельний і офіцерський допоміжний.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Державний архів Одеської області (далі – ДАОО). – Ф. 7. – Оп. 1. – Спр. 77. – 12 арк.
2. ДАОО. – Ф. 7. – Оп. 1. – Спр. 116. – 17 арк.
3. Колеватов О. О. Слобідсько-Українські військові поселення російської армії в 1817–1832 рр.: адміністративно-господарська структура : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.02 «Всесвітня історія» / О. О. Колеватов. – Чернігів, 2007. – 20 с.
4. Липовская Т. Д. Социально-экономическое положение военных поселян на Украине (1817–1857 гг.) / Т. Д. Липовская. – Днепропетровск, 1982. – 83 с.
5. Луговий В. Б. Військові поселення на Правобережній Україні (1836–1866) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / В. В. Луговий. – Л., 2009. – 20 с.
6. Об освещении штабных домов, лазаретов и квартир штаб- и обер-офицерских в поселенных полках // Полное собрание законов Российской империи. Собрание I. (далі – ПСЗ РИ. I). – СПб., 1830. – Т. 34. 1817. – № 26674. – С. 181–182.
7. Об удовлетворении госпитальных чиновников кавалерийских округов военного поселения освещением // ПСЗ РИ. II. – СПб., 1847. – Т. 21. 1846. – Отд. 2. – № 20280. – С. 160–161.
8. Об удовлетворении топливом на счёт земства войск, квартирующих в местечках округов бывшего военного поселения // ПСЗ РИ. II. – СПб., 1866. – Т. 38. 1863. – Отд. 2. – № 40044. – С. 27–28.
9. Положение о вспомогательном капитале для воспитания детей штаб- и обер-офицеров, находившихся на службе в военных поселениях пехоты и кавалерии и в войсках, в этих поселениях постоянно квартировавших // ПСЗ РИ. II. – СПб., 1861. – Т. 34. 1859. – Отд. 1. – № 34168. – С. 111–117.
10. Положение о новом устройстве военного поселения кавалерии // ПСЗ РИ. II. – СПб., 1857. – Т. 32. 1857. – Отд. 1. – № 31920. – С. 471–493.
11. Центральний державний історичний архів України. – Ф. 445. – Оп. 1. – Спр. 206. – 280 арк.
12. Ячменихин К. М. Армия и реформы: военные поселения в политике российского самодержавия / К. М. Ячменихин. – Чернигов : Сіверянська думка, 2006. – 444 с.

В.Л. Цубенко НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ИСТОРИИ ЮЖНЫХ ПОСЕЛЕНИЙ (1857–1867)

Данная статья выступает продолжением научных поисков в направлении исследования социально-экономического развития Южных поселений. В статье на основе исторической литературы, архивных и печатных источников прослежены хозяйственные учреждения и охарактеризованы капиталы южных поселян на территории Украины с 1857 до 1867 г.

Ключевые слова: Южные поселения, поселяне, дома, капитал.

.....
V.L.Tsubenko SOME ASPECTS OF THE HISTORY OF SOUTHERN SETTLEMENTS (1857–1867)

This article advocates a continuation of research in the direction of research on the socio-economic development of Southern settlements. On the basis of historical literature, archival and printed sources traced economic facilities and characterized the southern capital of settlers in the territory of Ukraine from 1857 to 1867.

Key words: Southern settlements, settlers, at home, capital.

УДК 355.311.4(477)»1917»

Г.П. Савченко

**УЧАСТЬ 34-ГО КОРПУСУ РОСІЙСЬКОЇ АРМІЇ П. СКОРОПАДСЬКОГО В
ЛІТНЬОМУ НАСТУПІ 1917 Р.**

У статті розглядається хід бойових дій в період червневого 1917 року наступу російської армії і участь в них 34-го армійського корпусу під командуванням генерала П.Скоропадського

Ключові слова: війська, наступ, 34-й корпус, червень, липень, 1917 рік, армія, генерал Скоропадський.

Українізація 34-го армійського корпусу – одна з важливих складових політики націоналізації в російській армії, до якої вдалося вище військове командування з метою оздоровлення і надання боєздатності її частинам і з'єднанням в умовах всепоглинаючої революційної стихії і анархії. Створення національних військових частин було також одним із ключових напрямів розгортання українського національно-визвольного руху в 1917 році.

На сьогоднішній день заявлена тема практично залишається поза увагою вітчизняної і зарубіжної історіографії. Бойові дії 34-го армійського корпусу в контексті вирішення стратегічних завдань російською армією пунктирно відображені в стратегічному нарисі Першої світової війни, який був підготовлений у 1920-х роках для навчання офіцерів Червоної Армії [1]. Окремі вкраплення ілюстративного характеру щодо висвітлення проблеми знаходимо в дослідженнях А.Керсновського та В.Згуровського [2, 3], а також у роботах вітчизняних істориків В. Горелова й Г.Папакіна, які стосуються діяльності П. Скоропадського в 1917 році [4, 5]. Між тим, дослідження сюжетів, пов'язаних з участю 34-го армійського корпусу в літній кампанії 1917 року, дозволяє поглибити знання про витоки, спонукальні мотиви діяльності та поведінки командування щодо проведення українізації частин і з'єднань російської армії.

На початок 1917 року більшість російських військ була зосереджена на Румунському і Південно-Західному фронтах. При плануванні операцій російської армії на 1917 рік саме на ці fronti покладалося завдання здійснення головного удару. 24 січня (6 лютого) Верховний головнокомандувач Микола II затвердив пропозиції генералітету щодо кампанії 1917 року. Згідно плану головний удар влітку мали нанести війська Південно-Західного фронту із району 11-ї і 7-ї армій в напрямку Львів з допоміжними ударами на Сокаль і Мармарош Сігет. Перед Румунським фронтом ставилося завдання розбити війська супротивника і зайняти Добруджу. На Північному і Західному фронтах мали бути проведені допоміжні удари на ділянках, визначених головнокомандувачами фронтів [1, с. 31].

Третій рік важкої війни, ускладнений революційними потрясіннями, серйозно вплинув на стан російської армії. Вона знаходилася в стані постійного бродіння, піддавалася впливу найрізноманітнішої агітації, розкладалася, дезорганізовувалася. Події в країні, в тилу не залишалися поза увагою фронтівиків. Армії загрозувала повна розруха.

Порятунок армії вище військове командування пов'язувало з проведенням наступальних операцій. 30 березня 1917 року виконуючий обов'язки Верховного головнокомандувача генерал М.Алексеев у листі до військового міністра О.Гучкова зазначав: «чим слабкіша стійкість військ, тим важча для них оборона, тим бажаніше розпочати з ними бойові дії. Початковий успіх може викликати піднесення, підйом духу, що, у зв'язку із зібранням сил у місці удару, може забезпечити широкий успіх і паралізувати заходи ворога на інших фронтах» [1, с. 132].